

ADATOK A KERESZTÉNY SZÓ TÖRTÉNETÉHEZ.

Ki hinné, hogy már jóval református nyelvtudósaink előtt, a keresztyén szó sok változáson ment keresztül? Legrégibb alakját 1278-ból találjuk: Villa Cruciferorum Cryztyan vocata. (Jerney: Magyar Nyelvkincsek. 70. M. Nyelvőr IX. 105.) A kriztyánnal szemben Fejérnél már 1395-ből feltűnik a túlon-túl magyaros: Kereztenyzygeth. (Cod. Diplom. Hung. X. 2. 277.) A legrégebb magyar bibliafordításban kerezten hütöt (Apor cod. 124. Vesd ö. M. Nyr. XIII. 520) és kereztyent (Apor cod. 204) találunk. Ezzel szemben a valamivel későbbi Ehrenfeld codex kerestyent (50. l.) tűntet föl.

A XVI. század codexirői is feltűnő gonddal kerülnek a ma oly tökéletesnek tartott keresztyént s a világért sem akadnának reá. Helyette a következő alakok szerepelnek: keresthyen hyt (Lányi cod. 380), kerez'ten (Nagyszomb. cod. 100. Debr. cod. 203. 258), körözt'en (Kazinczy cod. 239), kereztt'en (Nagyszomb. 104. Vitkovics 293. Debr. cod. 257, 260), kerezttien (Nagyszomb. 104. Debr. 1. 2. 7. 53 stb. Szt. Krisztina élete 283), kereztyen (Nagyszomb. 104. Debr. 230. 231. Cornides cod. 96. 134. Szt. Kriszt. élete 283), kerezth'en (Debr. cod. 236), kerezthyen (Debr. cod. 237. 253. 255 stb.), kerezttyen (Érdy cod. II. 1. 5. 91. 355 stb.), köröztien (Kaz. cod. 189. 190. Tihanyi cod. 7. 22. 63 stb.), köröztieen (Kaz. cod. 240).

Ezek ellenében a köröztin megvan a Tihanyi cod. 8-ik lapján, a köröztien meg a Kazinczy cod. 32. a Tihanyi cod. 8. 13. 160. 294. 295. 297. 298. stb. stb. lapjain. Ugy hogy e Dunántúl kelt 1531-iki codexben, míg a köröztien csak 8-szor, a köröztien 34 helyen fordul elő s elé jó ezek közt köröztienne lenni (302. l.) s köröztienne is (köröztén nép, 299. l.); sőt a 141. lapon még a világosan, félreismerhetetlen nyomatékkal kiírt köröztien is feltűnik, mely a mai keresztyénynek az Apor codexbeli kereztennel együtt szemmel láthatólag ősapja. (Vesd össze a codex törven: törvény, zegen: szegény, menorzag: menyország, azzon: asszony, kön: könyv, lean, baran, aran stb. szavaival, ellenben: abrazattya, ania, attia stb.)

A XVI. századról nyomtatásban ránk maradt művekben is hasonló nagy az ingadozás. Így a legrégebb magyar nyomtatott könyv, a Komjáthi „Zent Paal leueley“ (Krako, 1533) kerestyen, keresthyen, körözthyen, köröztheny, köröztyeny, keresztyen, kereztyeny, kerez-

tyen, köresthyen, kerezthyen, kerezthyeny, köröztyen, kereztien, keresztien és kerezthynről beszélnek. Látni való, hogy ez időben a kereszttyén mai tökéletes alakjában sehol sem jelenik meg. Sőt a hozzá legközelebb álló kereszttyen is csak egyszer a 108. lapon áll; míg ellene a kereszttyeny tiz helyt lépik fel s a 118. lapon a kerezthyn (kerezthin) sem marad el.

A XVI. század többi írója is a fennebbi alakok egyikét vagy másikat használja; bár az első magyar orthographia keresztient vagy kereszt'aent akarna iratni. A pécsi unitárius tanács keresztien-nel keresi meg a tolnai tanácsot; a tolnai reformátusok keresztien-nel válaszolnak reá. Ime a korai hajlam a túlhajtásra és különlökedésre. A székelyek ősz nyelve keresztijen-nel keresi föl 1571-ben „termezet zerint valo attiockffiait.“ (Székely Oklevéltár II. 321.) Dávid Ferenc kereszttyént ír, szint'így Károli Péter, Huszár Dávid és Monoszlai. Csengeri András kereszttyén-nel jeleskedik. Melius, Bornemisza, Telegdi és Kulcsárnál kereztien, keresztien és kereszttyent látunk. Heltai öreg napjaiban szintén ez utóbbira hajlik. A század utófelében szorványosan feltűnik a kereszttyén is s az öt szabad város confessiójába ez megy be 1613-ban.

Azonban a fejlettebb alakok sem hiányzanak. A keresztieni és kereszttyeny eléfordul mind Dávid Ferencznél, mind Heltainál, mind Meliusnál, Bornemisánál, Károli Péternél, Bejthénél, Félgyházinál, a Tripartitum magyar fordításában stb. stb. s a keresztient ott látjuk a lutheránus Erdősínél s az unitárius „Balassi Menyhért áruftatásában.“*) De ott találjuk mindkét alakot még magánál Pázmánynál is, kire mint tekintélyre szoktak a kereszttyén szó védelménél hivatkozni azok, kik Pázmányt alig ösmerik. Vegyük csak elé egyik legkisebb munkáját: Eöt szep levelét. (1609.) Keresztient és keresztient igenis találunk benne; de magának a fennen dicsért „kereszttyénnek“ hire-pora sincs. Ellenben ott találjuk a 17. levelen „az igaz keresztieni tudományt“ s a 25-iken a „keresztien atiankfiát.“

Nincs hát miért a reformátusoknak e kérdésnél katholikus tekintélyre hivatkozniok. Ne szerénykedjenek; mert a kereszttyén szó megállapítása és divatba hozása egyenesen az ők érdemök. Még Molnár habozik a szótárba iktatásnál. Szerinte: kereszttyen, kereszttyén anyaszentegyház, kereszttyenség, kereszttyenül léteznek. Maga a püspök ekkor még az ósdi kereszttyen mellett van; míg papjai, nem kérdeve Daykájokat, jobbára mind kereszttyént irnak. Dayka utódja Geleji Katona hajlott az új orthographiához. Fellép mint vallás- és nyelvreformátor. Keze súlyát a szegény unitáriusok és a Babylon tornyától fogva ostrombaságig elparasztult magyar nyelv érezték meg. Míg az előbbieket az orthodox reformátusok, utóbbit a nemes latin nyelv rájárára akarta vonni. (M. grammatik. XXXVI. stb. observatio.) Kivül esik e vázlat körén a Geleji által talált buza-

*) Előbbinél az egyház szó magyarázatában; utóbbinál a gyónási jelenetben.

szemek ismertetése. Avatott akadémiai toll már eléggé méltatta, hol az „unitárok“ is kikapták a magukét: minék zavarták fel a reformátusok folyó vizét. No de kijutott Gelejinek is a Nyelvörtől! Képzelné lehet reformátori bölcsességét, mikor kárhoztatja az ilyent: Istennel, akarattal. Szerinte ez a helyes magyarság: Istennel, akarattal. Árvákká váltak helyett árvákvá váltak-ot, világ teremtése h. világ teremtetését iratna. Mintha nem volna eléggé teremtetés a nélkül is a magyar nyelv. Szerinte a sarkantyú nem egyéb, mint az ember sarkán levő tyú és a tyúktojás igazán és szemérmesen tyúktojomány volna. Ily igazán és szemérmesen látta meg Katona azt is, hogy a Molnár-féle szótárban christianusnak kereszttyen van párjául téve. Nősza készen állt a nagy következtetés: kereszttyén a christianus-tól van. (Lásd Corp. gramm. lingvae Hung. 307.) Holott ha kissé jobban körül tekint, megláthatta volna már a XVI. századbéli Erdősínél, hogy kereszttyén „Christusról, vagy még inkább Χριστος-ról“ eredt. Χριστος, χριστιανός, chrustijanu (ó szlovén), krtstjan (új szlovén), kriztyan (Árpádkori oklevél), — mert hogy a görögök és szlávok révén, görög és szláv ajkakon keresztül jutott ez a szó magyar földre, ahoz szó többé nem férhet. (Lásd Sylvester bibliájában a nehéz igék magyarázatját és Miklosich: A magyar nyelvbeli szláv szók. M. Nyelvőr. XI. 268.)

Ugyancsak Geleji állapítja meg nyelvészeink közt először az sz és a mai ékezett é szerepét a kereszttyénben, mert „az sz helyett sok szókbán éltek hibásan tsak z-vel, mint kereztyének pro kereszttyének, kereztség pro keresztység“. (Corp. gramm 698.) Ebbeli érdemét azonban még hitfelei előtt is elhomályosítja a felett kétségeskedő borzalma, hogy a keresztység szó vajjon a kereszttyénségből vagy pedig a pápistai babonázástól, a megkeresztzéstől jött légyen. (Corp. gram. 328.) Ime a legorthodoxabb ref. püspök adja az ellenfél kezébe azt a fegyvert, melynek még hallatától is annyira rettegnek manapság hivei!

Mert Tsétsi világosan csak Geleji után indul, midőn orthographiai observatióban nemcsak a kereszttyén, de még a keresztység, keresztelni szavunkat is a christianus, christianitas, christianizare latin szavakból származtatja (Corp. gram. 672.) A Tótfalusi-Tsétsi-féle irány hosszú időre uralkodóvá lett irodalmunkban — mondja Toldy — és valódi kiinduló pontja új nyelvészetünknek. (Corp. gram. XVI.) Az igaz, hogy a téves katolikus értelmezésnek a keresztény szót illetőleg ez a valódi kiinduló pontja. Mert ha keresztység valóban annyi, mint kereszttyénség*), akkor világos, hogy úgy a kereszttyénségnek, mint a keresztységnek kereszt szó a közös törzsöke. Ebből meg viszont az lesz világos, hogy keresztény szónk jobb, mint a kereszttyén; mert az alapszó tisztábban föllelhető benne. Ugyancsak a keresztység = kereszttyénségből következik az is, hogy

* Per Syncopen in medio — mint Tsétsi után az öreg Bod is megjegyzi — ut Keresztség, Keresztyénség. Lélek, Lehellek etc. Appendicula De etymologico Hung. Bod: Dictionarium. Cibinii 1767.

keresztyéneknek csak azok tarthatók, a kiket a keresztség, a keresztelés, a keresztezés, kereszttetés s több eff. a keresztyénségbe beavatott. Ime, mint nyit utat a ref. nyelvészek etymologicus bölcsessége — a tridenti zsinat határozatainak nyelvésztünkbe. Holott már a XVI. században kimondta a nagy Erdősi, hogy nem a keresztelés, de a Krisztus követése teszi a keresztyénséget. (Lásd Révész Imre: Erdősi János. 69. l.)

Vajjon elítélhetők-e a róm. katolikusok azért, hogy a sokat ígérő utbagazítást elfogadták? Világért sem. Az lehet csak oktalan, ki a farkasnak erdőt mutatott. Nem csoda, ha a keresztyény szó oly kedvessé vált a katolikus dogmában, mint a keresztelés fontosságának és szentségének látszatos symboluma. De hát mi e balhitért elveszük azt a szót, mely megelőzte létével mind a reformátusok, mind a katolikusok etymologiai és dogmatikai bölcsességét?*) Ez épen oly okosság volna, mint elvetnünk a tornyot, mert Geleji hibásan turris-ból származtatja; vagy elvetni bezzeg szavunkat azért, mert Erdősi szerint Belzebubtól ered; vagy idegenkednünk a Jerusálem névtől, mely az 50-es években kelt orthodox bölcsesség szerint igaziban Gy er ő - S o l y o m volna.

Hogy a keresztyény nem keresztből van képezve *ény* képzővel, mint a katolikusok szeretnék, azt igen könnyen ki lehet mutatni. (V. ö. Verseghi: A tiszta magyarság. Pest, 1805. 60.—Nogáll nagyvárad kanonok M. nyelvtana. Eger, 1864. Nyelvtud. Közl. VI. 21. l. stb.) Az *ény*, vagy helyesen *ny* képző, mint Budenz kimutatja, nem egyéb, mint hátul kopott képző alak. (Nyelvtud. Közl. VI. 24—28.) Teljesen azonos a mordvin *nü* kicsinyítő képzővel, mi kiténik e példából: suvanä: sovány, kemänä: kemény; vagy ezekből: kicsi + ny, piczi + ny, ala—cso+ny, stb. (Nem számítva a nyilván, rimány, küllöny, közlöny-féle ujon kelt hitvány szavakat.) Már most ha vesszük a katolikus felfogást, bizony hamarabb jelenthetne etymológiájuk szerint a kereszte+ny keresztecskét, mint jelent christianust. Épen így nincs igazok Bodnak és Tsétsinek, kik keresztséget keresztyénségtől származtatták; a kereszteni, keresztség nem más lévén, mint a szlávból vett kereszt szó magyaros tovább képzése. (Nyr. XII. 99.) Ép' úgy nincs igaza Gelejinek sem, midőn a keresztyént christianusból származtatja. Csak vessük össze a következő látszólag szintén a latinból származó szavakkal: *paganus*: pogány, *armenus*: örmény, *capitanus*: kapitány. Látni való, hogy a keresztyény latinból származásának volna csak némi látszólagos alapja; de hogy a keresztyén christianusból lett volna, az egyszerűen nem áll. Nem áll már azért sem, mert *us* képzőstül együtt átvettük volna, mint *papius*: papiros stb.

* Már a XVI-ik századbeli Nagyszomb. codex (1512/13-ból) ellene mond a katolikusok ez ujdol sült etymológiájának: Mi kyk Cristusnak newet visel'óc es cristusrol mondatonc kereztyenök noc. Tabat tartozonc ütöt követnönk, mcrt eg'eb keppen igaz kereztyenökne nem mondatonc. Nyelvelméltár. III. 99.

Gelejinek leginkább az nem tetszett, hogy a magyarok mindinkább a kiejtés szerint irtak nyelvükön; ettől az elparasztulástól akarta megóvni nemzetét. Szavai hatottak is {környezetére. (Lásd: Temetési Pompa gr. Bethlen Péter fölött. Várad, 1646.) De a reactio sem maradt el. Medgyesi nyelvünk romlása okául {magát Gelejit tartja. Szerinte a nép nem érti ezeket a deákos formán való szólásokat és tótosoknak véli. Nem kívánja, hogy csak szintén mint a parasztok, úgy mondjunk ki mindent; hanem hogy a helyesen való szólás mindenben igaz magyar módon essék, semmit nem hajtván deák formákra. (Corp. gram. 709.) Ime a mérsékelt Medgyesi is csak bizonyos határig akar a néphez közeledni. Ő maga is kereszttyént ír. De emez első nyelvészeti vitánkat ama fontos eredmény követte, hogy a magyar írók figyelme mind jobban rávonódott a magyaros kiejtésre s a keresztény szó, mely eddigi forrásaink szerint a mai mivoltában éppen a Geleji kereszttyén-jével egykorú, sűrűn feltűnt a legkülönbözőbb vidékeken; sőt elfogadja a mind Medgyesinél, mind Gelejinél nagyobb nyelvész: Komáromi Csipkés György is.

Az első nyomra a keresztény szó írásánál, az Apor, a Kazinczy és Tihanyi codexek, Komjáthi, Erdősi, Karádi és Pázmány kezrezen és keresztenn rokon alakjain kívül, gr. Eszterházi Miklós nádor 1635-iki emlékiratában akadtunk, hol a „keresztény“ kétszer is elé fordul. (Toldy: Nemzeti Könyvtár. Pest. 1852. 361.) 1640-ben kiadják Bártfán a „Keresztény Isteni dicséreteket“ reformált magyar ekklesiák használatára. (Szabó K. Régi m. könyvtár. 698. sz.) Eltekintve mindezekről, az 1647 telén írt Zrínyiászbán, a XVII. sz. e lánglelkű alkotásában, a keresztény szó e korbéli gyakor használatára a legkétségtelenebb bizonyítékokat találunk.

Mellőznünk kell itt a Toldy-féle Nemzeti Könyvtár kiadását, mely e szót a legtöbb helyen kereszttyénné írja. Az eredeti 1651-iki bécsi kiadásban kereszttyént találunk az első rész 48. 54. 99. és 100-ik versszakában, kereszttyént az 52-ikben, kereszttyént a 12. és 63-ik, körösztyént a 13. és 17-ik szakokban; — kereszttyént a II. rész 21. 29. 38. és 40., kereszttyént az 57., kereszttyént a 46. 59. és 72-ik szakokban; — kereszttyént a III. rész 12. 19. 48. 62. 70. 72. 112., kereszttyént a 19. és kereszttyént a 8. 44. 51. szakokban. Ime az arány határozottan a keresztény felé hajlik! Lisztinél, Zrínyi követőjénél, is a keresztén és keresztény számos helyen található. (Magyar Márs. Béch. 1653.) Mondanunk sem kell, hogy a kereszttyénes Toldy saját kiadásában e szerzőt is átjavitgatja.

Komáromi Csipkés György debreczeni tanár, „a nagyérdemű hittudós és nyelvész“ következik mindjárt most, ki „Az Keresztényi Isteni — Tudománynak — — rövid summaiat“ 1653-ban adta ki. Rédei Lászlónál szintén feltűnik e szó 1658-ban. (M. tört. tár. XVII. 36. 63.) A Kemény János: Gilead Balsamuma előszavában hasonlóképen. (Sárospatak. 1659.) Martonfalvi György debreczeni professor 1663-ban Keresztényi Inneplés cz. prédikációját nyomtatja. (Régi m. kvár. 1001 sz.) Kempis „Christus követésében“ Páz-

mány ugyane tájt „Az Keresztény hivekhez“ szól. (Régi m. kvár. 1613. sz.) Csúzi Cseh Jakab „Edom ostorában“ Keresztény olvasójától kér bocsánatot, hogy többet nem írhat. (Debreczen. 1682.) Gyulai Mihály a „Világ Harangját“ a dobi „keresztényi gyülekezetben praedikállotta el.“ (Debreczen. 1683.) Látni való, hogy Debreczen e régi időben, ép' úgy mint az alföld magyarabb részei ma is, hol t. i. a török kiűzés után leköltözött tótság a nyelvérzékét meg nem vesztegette, a magyarán hangzó keresztény szótól teljességgel nem idegenkedett.

Hogy a reformátusok sem idegenkedtek, az a fennebb mondotakkal egyértelmű. Mint a hogy énekeskönyvükbe 1640-ben Bártfán, ép' úgy beveszik kátéjokba még e század folyamán Lőcsén a keresztény szót. (Régi m. kvár. 1589. sz.) Ezt használják államférfiak és történetíróik. Ezzel él Bethlen Miklós, Cserői Mihály és Mikes Kelemen. Sőt nagyhírű tudósuk Páriz Pápai még szótárába is beiktatja, hol christianus = keresztény. (1708.) Ugyanígy felveszi Bod Péter is a maga szótárába s hogy ő maga e szóval élt a közéletben, tanúsítja az, hogy míg tudós munkái általán keresztényesek, fő patronája Bethlen Kata felett tartott prédikációjában mind a keresztény járja s csak a végén jut eszébe kétszer beszurni a tudósok szavát is.

Az Erd. Muzeum gr. Kemény József-féle halotti beszédek gyűjteménye fényes bizonytságot tesz arról, hogy a XVIII. sz. folyamán Erdély ref. papjai és tanárai e szót széltiben kereszténynek ejtették; sőt a ki írásban a kereszttyént használja, az is el nem tudja kerülni, hogy hol a keresztény, hol legalább a lágyított kereszttyényre tollára ne forduljon. Szigeti Gyula István enyedi theol. professor gróf Teleki József gyermekei felett 1732, Kovács Mihály gróf Teleki Gábor és Klára felett 1732 Nádudvari Sámuel nagyenyedi pap Köblös János fel. 1733, Kamarási Pál szászvárosi pap gr. Gyulai Kata fel. 1734, N-Borosnyai N-Sigmond enyedi prof. gr. Gyulai Kata fel. 1734. és br. Intzédi Sámuel fel. 1770, Zágoni A. András gyalakuti pap gr. Teleki Kata fel. 1758, Intze István gr. Bethlen Farkas fel. 1763, Zágoni A. György széki pap és generalis notarius Verestói György püspök fel. 1765, Demeter Ferencz szászvárosi pap Eperjesi Gábor fel. 1767, Deáki Filep Sámuel gr. Teleki III. Sándor fel. 1767, Lisznai Intze Ferencz hunyadi esperest gr. Gyulai István fel. 1771, Borosnyai Lukáts Simeon br. Dániel István fel. 1774, Gombási István és Basa István br. Kemény Miklós fel. 1775, Szigeti Gy. Sámuel Demeter Fer. szászvárosi pap fel. 1777, Málnási László br. Lázár János fel. 1761. gr. Teleki László és Esther fel. 1778, Borosnyai Lukáts György és Simeon br. Bánffy Kata fel. 1783, Bodoki József kolozsvári prof. br. Bánffy László fel. 1783, Ákosfalvi Szilágyi Mihály dési pap Salánki Imre fel. 1785, Szigethi Sámuel szászvárosi pap gr. Bethlen Lajos fel. 1787, Verestói György kolozsvári pap br. Alvintzi Gábor fel. 1789, Gyöngyösi János ujtordai pap Dömökös Anna

fel. 1791, Bodola János Kováts József enyedi prof. fel. 1795. mind használják a keresztényt. Szintúgy használja Egy bujdosó magyar deák gr. Teleki III. Sándorra (1767) és a marosvásárhelyi ref. collegium gr. Bethlen Lajosra (1779) irt megemlékezéseikben.

Biztos jelek arra mutatnak, hogy a népiest kedvelők éltek leginkább a kereszténnyel; míg a tudósok szívesen fitogatták a könyvből eltanult s classicusnak tetsző keresztényt, mi már akkoriban megkülönböztethető ismereteiket a közönségestől. Így a „ritka tudományosság“ Verestói György néli, ki halotti beszédeiben hol csillagászatot, hol arczismét stb. ad elő, csak Valkai Miklós felett akadunk egyetlen becsuszott keresztényre (1730. 37. l.) Ámde az ő nyomdokain haladó, szintén György nevű fia Wesselényi Mária fel. tartott beszédeiben (1786) a 22-ik lapon már kifárad a sok kereszténybe, következő lapon ismét bejut egy keresztény; az azután valón kettő; utána ismét és ismét; úgyhogy a beszéd vége felé hire sincs annak a nagy keresztényezésnek. Szintakként észlelhető ez Tsernátoni V. János torotzkószentgyörgyi pap Ketzeli Borbála fel. (1757), Deáki Pál kolosvári pap br. Dániel Polixena (1775) és Intze István Rádai Esther felett (1764) tartott beszédeikben. Ugyanez az Intze gr. Bánffy Ágnes koporsója fel. (1754) csupa keresztényenél; de a számos rövidítést mind annak a rovására ejti. (Kereszt. hitek, kereszt. hallgatók, stb.) Látni való tehát, hogy a felsorolt papok még olyan helyen is, hol keresztényt irnak, a nép előtt keresztényt prédikáltak. Látni való, hogy a mult században a reformátusok közt széltiliben közhasználatú volt a keresztény szó. Erre mutat az is, hogy olyanok, kiktől az öntudatos nyelvérzékelt megtagadni nem lehet, éltek vele, mint a század elején Bod Péter, vagy mint a század végén Benkő Ferencz, az első magyar ásványtan írója s a „népies szók tudományos használatba vevője“. (Lásd: Nagyszebeni templom felszentelésénél 1787, gr. Mikó Miklós fel. 1790 stb.)

Ugyancsak a mult században már tudományos vita is folyt a kétféle módu irás felett, a mi Verseggy értesítése szerint a keresztény javára dőlt el. (A tiszta magyarság. 60.) Ez időtől fogva már vakmerőség volna azt állítani, hogy a keresztényt írók e szót öntudatosan is nem használták. S im' e század elejéről már tuczetenként idézhetnők az oly ref. papokat és tanárokat, kik kereszténnyel éltek. Közöttük vannak a legnagyobb nevek, a Herepeiek, Hegedűsök, Szilágyiak, Antalok és Bodolák. Sőt — ki hinné most — e szó hangoztatása közben tették le a mai külmagyarutczai templom alapkövét is. A nagy nevű ünnepi szónok „minden különböző felekezetű atyafiak között keresztényi egyetértést, szeretetet“ prédikált. „Türelem és szeretet legyenek — mondá — templomaink megkülönböztető jelei!“...

Mult század végén föllendülvén irodalmunk, Dugonics és Mézáros Ignác regényeikbe a keresztény szót vették föl. Szekér Joakhim a népies, Virág Benedek a magasabb rendű történelembe vitték be. Barothi Szabó Dávid, Verseggy Ferencz, Fejér György, Gr.

Kemény József, br. Jósika Miklós, br. Kemény Zsigmond, Horváth Mihály stb. stb. szélitiben használták. A magyar tud. akadémia mihamar állást foglalt mellette. Az általa 1838-ban kiadott „Magyar és német zsebszótár“, mit a keresztyénező Schedel és Vörösmarty szerkesztettek, a keresztyényt teszi fő szónak, a keresztyénnél pedig csak utal reá; sőt a szerkesztők a második részben csupán a keresztyén szót használják. Ugyanígy tesz az akadémia a 60-as évek elején, mikor a keresztyén mellett kardoskodó (555. l.) Vadrózsákat megkoszorúzza. Ugyanígy tesz 1865-ben a Nagyszótár, 1881-ben a Nyelvőr által (X. 560.) S ez állás foglalása azt jelenti, a mit a két utóbbi közeg nyíltan ki is mond, hogy a keresztyén iratása nemcsak hogy nyelvünk törvényeivel teljesen megegyezik, de szebb hangzású és fejlettebb és magyarább alak is, mint a keresztyén; a nemzet nagyobb része ezt használja és a jövőben teljesen ki fogja szorítani a tökéletlen tótos hangzású vetélytársat a közéletből.

Már eddig is kiszorította volna, ha nem volna oly kéznél fekvő eszköz egynémelyik tudósunknak a közönségesen annyira túlértő tudománya demonstrálására. Fennebb említettük, hogy boldogult Tol-dykn a XVII. század keresztyéneit a legtöbb helyen átjavította. Az sem érdektelen, hogy Thaly Kálmánt a „C s o m a-codex“ erősítette meg a keresztyén iránt nyilvánuló hajlamában. (Régi m. vit. énekek I. 46.) Holott ha a még régebbi Tihanyi codexben talált volna egynéhány vitézi éneket, meggyőződése most másképp állana. Salamon Ferencz szintén a keresztyén ellen nyilatkozik. De nem kell azért megjedni: ő csak iratni szeretne keresztyént; míg házi körében jó maga is keresztyént ejt. (Vesd össze Kisebb tört. dolg. 30. l. és 177. 288. l.) Jancsó Benedek szintén csak orthographice itéli el a ketényt, kiejtésében maga is a kárhoztatott szóval élven. (Vesd. ő. Magyar nyelvtud.-tört. tanulm. 120. l. és 93. ismét 93. l.)

Már eddig is kiveszőben volna, ha ref. atyánkfiai meg nem szánva ügyefogyott állapotát, egy emberöltővel ezelőtt oly melegen föl nem karolják vala. Az 50-es évek táján emel szót Török János a „katholikus“ keresztyén ellen. 1859-ben veti föl, Révész Imre az Erdősi „keresztyén“ szavát, s igyekszik reá nyomni a nagy reformátor tekintélyét. Salamon a Révészéhez fűzi fennebb méltatott elmélkedését. Mindannyian alapos nyelvészek, meg kell adni. Nekünk csak azt az egy-két észrevételt kell eljárásukhoz fűznünk, a mit Révész jónak látott kidobni csónakából. (Lásd Révész Imre: Erdősi János. 69.) 1-ször: Erdősi sehol nem ír keresztyént. 2-ször: Erdősínél nem egy, de négyféle alakban találjuk a keresztyént. (Keresztyén, keresztyén, keresztyén.) 3-ször: Erdősi megkülönbözteti e szóét; miért nem teszük ezt a régi kiejtéshez annyira híven ragaszkodók is? 4-szer: Erdősi szerint a keresztyének tisztában és igazabban Christos népének hivattathatnának. Ugyan miért nem ezt a kiválóan Erdősitől jött elnevezést veszik föl a reformátusok? 5-ször: Erdősi „kípes hinni“ a mellett, „hog' righen az műeleink nem igen szoltanak mint mostan“. „Ha tisztán szolnánk ig' szolnánk, Christian, nem keresztyén,

mell' szo ighen el távozik az ü eredetitül“. Im' e bámulatos ember visszamegy következetességében egész a legrégebb magyar alakig, az Árpádkori cryztyanig (krisztyán); miért nem követik ebben is őt a szintén vaskövetkezetességű reformátusok? 6-szor: Erdősi szerint a mi nyelvünk nem mindenkor követi ugyan jól az idegen nyelvet; de nem illik a megszokott igétől eltávozni! Miért távoztak hát el a már megszokott modern keresztény szótól, ha maga az ősi kiejtés nincs inyökre s lebegnek így a se ő, se új keresztényjökkel, mint Mohammed koporsója, ég és föld között?

Azt meg kell vallani, hogy jobb ügühöz méltó buzgósággal látak hozzá a keresztény szó fölélesztéséhez. Mit sem hatott rájuk az, hogy még a legtótosabb vidéken is járatosabb a keresztény, mint a keresztényen. Nem bánják ők, akár mit ejtsenek; de ha valamelyik keresztényt ir, legott készek göcsöt kötni a nyelvére. Így járt a szegény erdélyi püspök, kinek főjegyző korában 3—4 kiadást értek keresztényező munkái. *) Készebb volt elhallgatni inkább, vagy kiragadtatni kezéből korábbi munkáit; mintsem öreg napjaiban e csodás erejű újkori talizmánnal békózza tollát, melyet addig oly szabadon forgatott. Többször megtámadták az unitáriusokat is, hol jóakaratúlag, hol rájuk förmedve: miért nem élnek ők is e különszerű névvel; hisz' ez az az alap, mely által kellene igazság szerint nekik is megtartatni. . .

Kriza megfelelt a Keresztény Magvetőben (IV. 279.) a jóakarató unszólásokra szeliden. — Itéletünk szerint következő kilencz ok tartja hitfeleinket a keresztény szónál:

Hogy mi is vele élünk, az nyilt demonstrálása annak, hogy e szónak semmi dogmai jelentősége nincsen.

Legkésőbb álltak írónk e szóhoz; de mellette megállni nem kis okuk van; hisz' egész közönségünk ezt érti és ezt használja.

A keresztényt helyesli a tudományos akadémia.

Nyelvtudósaink és a legnagyobb szótárak e név mellett vannak.

Mellette áll nyelvünk legföltékenyebb öre, a Magyar Nyelvőr.

E szót használja a törvény s a vallás- és közoktatási ministerium, — szóval a hivatalos Magyarország.

E szóval jelzik a helyneveket: Keresztény, Kereszténysziget, Keresztényhavas, Keresztényfalva stb.

Ezzel él a nép legnagyobb és legmagyarabb része: a Dunántúl, a Tiszakörnyéken, Erdélyben és a Székelységen.

E szót használja a politikai napi sajtó, a kitünő írók egész legiója; sőt vele élnek még azok közül is sokan, kik munkáikban keresztényt szeretnek írni, — vizet prédikálnak, de magok bort isznak.

. Csak ennyire kell megfelelnie annak, a ki minket a keresztény szó használatától eltéríteni akar!

K.

*) Lásd Bodola Sámuel: Katechismus — a keresztény vallás főbb hitcikkelyeiről. 1-ső kiad. Kolozsvárt, 1831. 3-ik Marosvásárhelyen, 4-ik Nagy-Enyeden, 1843. A főiskolák betűivel. A keresztény anyaszentegyház négy oszlopai. Nagy-Enyed, 1845. stb. — Ellenben: Keresztény hittan — megjobbítva, Kolozsvárt, 1861.

VAN-E HELYE AZ UNITÁRIUSOKNAK AZ ALAKULO MAGYAR PROTESTÁNS TUDOMÁNYOS IRODALMI TÁRSASÁGBAN?

E cím alatt az előbbi füzetben ismertetni kezdtük a protestáns lapoknak a fennebbi kérdésre nézve elfoglalt álláspontjukat, kiállításba helyezvén, hogy ezt az ismertetést, ha tárgy lesz hozzá, tovább folytatjuk. És a tárgy bőven kínálkozik. Sőt miután a Protestáns Közlöny 12-dik számában nt. Szász Gerő ur kegyes volt „figyelmére méltatni“ előbbi közleményünket, — nem tudjuk, mivel köszönjük meg e kiváló kegyét — s úgy reánk ijesztett, hogy azóta csak ketten-hárman együtt merünk az utcákon járni, legalább az ő vonatkozó cikkével kénytelenek leszünk bővebben is foglalkozni. De hogy sorrendet tartsunk, ott kezdjük, a hol előbbi közleményünket végeztük volt.

A Spectator általunk is közölt cikkére, a mint már megjegyeztük volt, Dicsőfi József felelt a „Debreczeni Lap“ 7-dik számában: „Van e még magyar református egyház“ című cikkkel; Szócs Farkasnak Könyves Tóth Kálmán válaszolt ugyan e lap 8-dik számában: „Valljunk szint“ cím alatt. Az előbbi különösen azt veszi zokon Spectatornak, s abban látja a ref. egyházveszedelmét, hogy Sp. szerint a magy. prot. tud. irod. Társaság nem zárkozhatik el a modern theologusoktól, s ő „konfessionalis exegesisből“ nem is kér magának részt. Hát ez bizony különösen is hangozhatik egy debreczeni tanár füleibe. De ha az alakuló társaságnak nem lesz más feladata, minthogy a Luther, Kálvin, akár Enyedi György, — mert valószínűleg e püspökünk művére hivatkozik Dicsőfi ur, midőn cikkében a Socin ismeretes „Explicatiojára“ utal — szóval egyik-másik prot. felekezet jeleseinek biblia magyarázatát utánmondja, akkor ne nevezze magát tudományos, hanem hagyomány-gyűjtő társaságnak. Sőt akkor egyáltalában nincs is miért társaságot alakítani, mert azok a férfiak jobban elmondották azt, a mit mondani akartak, mint a hogy mi őket, az ők felfogásukat és hitnézetüket vissza tudnók adni. S miután a történelmi szak mivélésénél Dicsőfi ur is szívesen látja az unitáriusokat, végül így kiált föl: „Hát oda jutottunk már, hogy a magyar modern theologusok nem átallják magukat egyszerűen azonosítani az unitáriusokkal?“

Ezt a kérdést ismétli Könyves Tóth Kálmán is Szócs Farkas cikkére: „Valljunk szint!“ cím alatt irt cikkében. Ugy látszik azonban, hogy K. Tóth Kálmánt inkább Derzsi K. budapesti lelkész barátunknak egy korábbi nyilatkozata indította felszólalásra, s a